

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 34

DOI: 10.15587/2313-8416.2017.118942

ПРОЩЕННЯ БОРГУ ПО КРЕДИТУ (ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

© Г. І. Марченко

В даному дослідженні здійснений аналіз судової практики та нормативних документів стосовно списання (прощення) боргу кредитором; вивчені податкові наслідки таких дій для боржника.

Особлива увага приділена аспектам подвійної відповідальності та ситуаціям, в яких кредитор проводить списання (прощення) боргу виключно з мотивів отримання податкового відшкодування, при цьому не припиняючи стягнення формально прощеного боргу

Ключові слова: *нормативні акти, подвійна відповідальність особи, обмеження прав громадян та бізнесу*

1. Вступ

Україна, як незалежна правова держава що інтегрується у структури ЄС, здійснює еволюційні зміни в законодавстві з метою забезпечення основних прав і свобод громадян, приведення забезпечення та дотримання таких прав і свобод на території держави до високих міжнародних стандартів.

Право особи в рамках соціуму має бути обмежене певними нормами, які б не дозволяли діяти на шкоду інтересам інших осіб.

На жаль деякі аспекти судової практики сприяють діям недобросовісних кредиторів, які в тому числі користуючись можливостями корпоративного впливу на судову систему, призводять до порушень прав громадян.

Водночас така корпоративна позиція правової системи спільно з найбільшими кредиторами, якими в Україні є державні фінансові установи, призводить до нівелювання самої сутності держави, однією із функцій якої є захист прав членів суспільства.

Постановляючи несправедливі судові рішення, які необгрунтовано захищають інтереси великих корпорацій, суди сприяють розвитку не тільки правового нігілізму, але й створюють відчуття незахищеності особи.

Несправедливо вирішений судовий спір створює за собою суспільну думку, внаслідок якої посилюється еміграція, збільшується відтік працездатного населення, підвищується навантаження на соціальні фонди. Передчасно і недалекоглядно вважати, що одне рішення суду не впливає на суспільство.

На разі, невиважена кредитно-фінансова політика держави Україна призвела до економічної кризи 1992–1999 років, валютних криз 2004, 2008, 2014 років, а доповнена судовими рішеннями відповідного гатунку сприяла тотальній еміграції як населення так і бізнесу в межі тих правових систем, де особа відчу-

ває себе захищеною та може працювати чесно і за справедливую ціну.

Відповідно, дослідження судової практики в частині прощення боргу та виникнення у цьому зв'язку випадків прийняття документів, що сприяють виникненню подвійної відповідальності особи за вчинений цивільно-правовий проступок, є важливим аспектом забезпечення належного суспільного ладу, дотримання загальних норм справедливості та правопорядку [1].

2. Аналіз нормативної бази і постановка проблеми

Для дослідження було використано наступні нормативні документи та судові практики:

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-15 [2]. В даному нормативному документі наведені основні засади та підстави прощення боргу.

Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-17 [3]. В даному нормативному документі наведено податкові наслідки щодо прощення боргу.

Постанова Національного Банку України «Про затвердження Порядку відшкодування банками України безнадійної заборгованості за рахунок резерву» від 01.06.2011 № 172 [4] наводиться як полемічний нормативний документ, яким зазвичай користуються банки при запереченнях на вимоги боржників щодо списання боргу.

Лист ДФС України №925/6-99-99-17-03-03-15 від 19.01.2016 року [5] надає офіційне роз'яснення суті «додаткового блага», як категорії податкового спору.

У Віснику податкової служби №30 (887) від 12.08.2016 [6] досліджені бухгалтерські проводки щодо обліку списаного (прощеного) боргу.

Наведені нижче судові рішення є результатом суперечливої судової практики в царині прощення боргу:

Рішення Бориславського міського суду [7], по справі №2-289/11 від 07.02.2013 року.

Ухвала Київського районного суду м. Полтави [8], по справі № 2-3333/10 від 13.04.2017 року.

Ухвала Апеляційного суду Полтавської області [9, 10], по справі № 2-3333/10 від 25.05.2017 року.

Ухвала Ленінського районного суду м. Полтави [11] по справі № 2-1841/05 від 10.08.2017 року.

Ухвала Апеляційного суду Полтавської області по справі № 2-1841/05 від 20.02.2017 року.

Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ [12–14] по справі № 6-40809св14 від 28.01.2015 року.

Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, по справі №6-26155ск15 від 09.03.2016 року.

Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ по справі №6-27274ск15 від 13.01.2016 року.

У статті досліджена судова практика в правовій системі України, яка призводить до подвійної відповідальності особи за вчинення цивільно-правових проступків

3. Мета і задачі дослідження

Метою даного дослідження є розкрити у практичній площині проблематику подвійної відповідальності особи, що може виникнути внаслідок неправомірних дій.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Виявлення можливостей зловживання суб'єктами правовідносин своїм правом на захист.
2. Випадки необгрунтованого зволікання держави при захисті прав громадян та суб'єктів господарювання
3. Пропозиції по вдосконаленню законодавства.

4. Матеріали та методи дослідження

Матеріалом дослідження виступають в першу чергу закони України, що регламентують матеріальні норми, стосовно прощення боргу, його податкових наслідків та можливості повторного стягнення прощеного боргу на підставі судових рішень, а також судова практика вищих та місцевих судів за відповідною тематикою.

Основним методом дослідження виступає аналіз законів України та судової практики по темі дослідження.

5. Результати дослідження

Прощення (часткове прощення) боргу у законодавстві України регламентується двома головними нормативними актами Цивільним Кодексом України (далі – ЦКУ), Податковим Кодексом України (далі – ПКУ).

Відповідно до ст.605 ЦКУ зобов'язання припиняється внаслідок звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора.

Згідно з підпунктом (д) ст. 164.2.17. Податкового Кодексу України базою оподаткування в якості додаткового блага зокрема є «основна сума боргу

(кредиту) платника податку, прощеного (анульованого) кредитором за його самостійним рішенням, не пов'язаним з процедурою банкрутства, до закінчення строку позовної давності, у разі якщо його сума перевищує 25 відсотків однієї мінімальної заробітної плати (у розрахунку на рік), встановленої на 1 січня звітного податкового року».

Надалі у вказаній статті ПКУ зазначається, що:

«Кредитор зобов'язаний повідомити платника податку – боржника шляхом направлення рекомендованого листа з повідомленням про вручення або шляхом укладення відповідного договору, або надання повідомлення боржнику під підпис особисто про прощення (анулювання) боргу та включити суму прощеного (анульованого) боргу до податкового розрахунку суми доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, за підсумками звітного періоду, у якому такий борг було прощено. Боржник самостійно сплачує податок з таких доходів та відображає їх у річній податковій декларації. У разі неповідомлення кредитором боржника про прощення (анулювання) боргу у порядку, визначеному цим підпунктом, такий кредитор зобов'язаний виконати всі обов'язки податкового агента щодо доходів, визначених цим підпунктом».

Тобто, для фіксації факту прощення боргу двостороння згода осіб не обов'язкова. Це може бути виключно одностороннє рішення кредитора, що цілком справедливо.

Водночас на кредитора покладається обов'язок повідомити боржника про прощення, внаслідок чого останній зобов'язаний сплатити податок на користь держави.

Неповідомлення кредитором боржника тягне за собою покладення на кредитора обов'язок податкового агента.

На практиці кредитори часто користуються вказаними нормами досить вільно, а ДФС вказаних обставин належним чином не перевіряє.

Зокрема, відповідно п.99 Правил надання поштового зв'язку, що затверджені Постановою Кабінету Міністрів України №270 від 5 березня 2009 року : «рекомендовані поштові відправлення, у тому числі рекомендовані листи з позначкою "Судова повістка", рекомендовані повідомлення про вручення поштових відправлень, поштових переказів, повідомлення про надходження електронних поштових переказів, які не були вручені під час доставки, повторні повідомлення про надходження реєстрованих поштових відправлень (крім зазначених в абзаці четвертому пункту 93 [15], адресовані фізичним особам, під час доставки за зазначеною адресою або під час вручення в об'єкті поштового зв'язку вручаються адресату, а у разі його відсутності – повнолітньому члену сім'ї за умови пред'явлення документа, що посвідчує особу, а також документа, що посвідчує родинні зв'язки з адресатом (свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб тощо), чи рішення органу опіки і піклування про призначення їх опікунами чи піклувальниками».

З огляду на вказаний пункт, фактичне вручення документу про прощення боргу саме боржнику, а не іншій особі не презюмується.

Для прикладу візьмемо реальну життєву ситуацію. У 2013 році громадянин С. отримав кредит у банку «А». Не повернув. Рішенням суду борг стягнуто (судова справа №2-1841/2005). Проведена примусова реалізація заставного будинку. Повна сплата боргу не відбулася.

З часом виконавчий лист повернутий Державною виконавчою службою банку «А» без виконання по причині відсутності у громадянина С. майна.

Однак у 2011 році громадянин почав отримувати пенсію, чим скористався банк. Виконавчий документ повторно пред'явлений до виконання.

Вже з бездомного пенсіонера почали стягувати 20 % від пенсії.

Мабуть, так і було б, якби боржник по кредиту не отримав у 2016 році від ДФС податкове повідомлення-рішення про стягнення податкового боргу за отримане додаткове благо.

Як виявилось одностороннім рішенням банку А. залишок боргу по кредиту списаний у 2014 році.

Обставина списання боргу підтверджена Актом ДФС України, в якому зазначено, що на підставі Листа-відповіді філії банку про прощення банком боргу громадянину, цьому громадянину донарахований дохід у вигляді додаткового блага (анулювання боргу).

У листі від імені банку на адресу ДФС зазначено «вище переліченим громадянам направлені рекомендовані листи **про прощення (анулювання) боргу**». Водночас фактично у згаданому листі про прощення (анулювання) боргу фактично, який ніби-то направлявся особі, вказується про те, що особа має сплатити списаний борг та одночасно сплатити податок.

Копії вказаних листів ДФС у банку не витребувала, банк же надав у податкову службу лише ксерокопію поштового повідомлення про ніби-то вручення рекомендованого листа.

Насправді жодних листів особа не отримувала, а про факт списання боргу за кредитом дізналася з Акту перевірки та податкового Повідомлення-рішення про необхідність сплати податкового боргу.

Дізнавшись про дану обставину, особа звернулася до суду із заявою про визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню (бо борг же прощений).

Однак в суді банк заперечив проти прощення боргу, посилаючись на Постанову Національного Банку України «Про затвердження Порядку відшкодування банками України безнадійної заборгованості за рахунок резерву» від 01.06.2011 № 172 [4].

Тобто, в документі, що наданий ДФС банк вживає поняття «прощення (анулювання) боргу», а в подальшому у судових документах «списання боргу за рахунок резервів безнадійної заборгованості», розмежовуючи ці поняття залежно від власної вигоди і зазначає, що вони не є тотожними за своїми правовими наслідками.

При цьому суди загальної юрисдикції, не вникаючи в суть обставин переважно не звертають уваги на заперечення боржників і відмовляють їм у задоволенні відповідних заяв, по суті обрікаючи і на сплату прощеного боргу і на сплату податкових зобов'язань перед державою (справа 2-1841/2005, ухвали ВССУ; ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розг-

ляду цивільних та кримінальних справ по справі №6-26155ск15 від 09.03.2016 року [13]; ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ по справі №6-27274ск15 від 13.01.2016 року [14]).

Ледь не єдиним на сьогодні позитивним висновком у вирішенні вказаних спірних обставин є рішення Бориславського міського суду Львівської області по справі №2-289/11 від 07.02.2013 року та відповідно ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ по справі № 6-40809св14 від 28.01.2015 року.

Схожого висновку дійшов і Апеляційний суд Полтавської області (рішення не оскаржувалось у касаційному порядку) по справі №2/3333-10. Однак в цій справі питання оподаткування прощеного боргу не розглядалося. Ішла мова лише про те, що після списання боргу та підписавши угоду про прощення, фінасова установа продовжила примусове стягнення коштів з боржника через органи Державної виконавчої служби.

Відсутність єдності у судовій практиці сприяє невірному вирішенню спорів, рішення по яким приймається переважно на користь того, хто сильніший з корпоративної точки зору.

Стосовно посилання на п.7. Порядку відшкодування банками України безнадійної заборгованості за рахунок резерву, затвердженого Постановою НБУ від 01.06.2011 № 172.

Саме по собі списання боргу за рахунок сформованих резервів є внутрішньобанківською операцією, яка позичальника прямо не стосується.

Як зазначено у тій же Постанові НБУ №172, підставами для списання боргу за рахунок страхового резерву можуть бути: смерть позичальника; борг по якому минув строк давності для стягнення; ліквідація юридичної особи без правонаступників; прощення боргу за рішенням кредитора та ін.

Саме прощення боргу за рішенням кредитора, як вид списання, призводить до формування доходу у позичальника та відображення інформації про таке прощення за ознакою доходу № 126 у формі 1ДФ.

Списання ж боргу дійсно є внутрішньобанківською операцією, яка віображається на відповідних бухгалтерських рахунках та є підставою для коригування податкового обліку.

У пп. 14.1.47. п.14.1.ст.14 ПК України, листі ДФС від 19.01.2016 року №925/6/99-99-17-03-03-15 [5] зазначено, що додаткові блага – це кошти, матеріальні чи нематеріальні цінності, послуги, інші види доходу, що виплачуються (надаються) платнику податку податковим агентом, якщо такий дохід не є заробітною платою та не пов'язаний з виконанням обов'язків трудового найму або не є винагородою за цивільно-правовими договорами, укладеними з таким платником податків.

Відповідно до підпункту 164.2.17 пункту 164.2 статті 164 Податкового Кодексу України до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включається дохід, отриманий платником податку як додаткове благо (крім випадків, передбачених статтею 165 цього Кодексу) у вигляді суми боргу платника податку, анульованого кредито-

ром за його самостійним рішенням, не пов'язаним з процедурою банкрутства, до закінчення строку позовної давності.

Економічну сутність списання заборгованості та її оподаткування висвітлено в Ухвалі Вищого адміністративного суду України від 06.04.2016 р. у справі №815/963/15: «Визначення додатковим благом основної суми списаного боргу відповідає економічній сутності доходу, оскільки при списанні заборгованості особа отримує економічну вигоду у вигляді збереження активів шляхом припинення належного кредитору права вимоги та кореспондуючого цій вимозі обов'язку боржника витратити кошти на погашення заборгованості за кредитом».

При цьому згідно з Довідником ознак доходів, наведених у додатку до Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб, і сум утриманого з них податку (форма №1ДФ), під ознакою доходу «126» відображається дохід, отриманий платником податку як додаткове благо, зокрема, у вигляді основної суми боргу (кредиту) платника податку, прощеного (анульованого) кредитором за його самостійним рішенням, не пов'язаним з процедурою банкрутства, до закінчення строку позовної давності.

В Акті податкової перевірки зазначається, що **ознака доходу № 126**, а відповідно до вищевказаного, це дохід, у вигляді суми боргу, прощеного кредитором.

Отже, якщо кредит банком списаний, ДФС донарахувала його в суму отриманого доходу особи у вигляді додаткового блага, то логічно, що обов'язок боржника перед банком припинено повністю. І банк втрачає право вимоги до боржника.

Таким чином, обов'язок боржника сплатити борг перед кредитором трансформується у податкове зобов'язання перед державою.

Водночас, переважно нечесна робота в першу чергу державних банків, які у своїх рішеннях спираються на судову підтримку призводить до майже трагічних наслідків для багатьох фізичних осіб-позичальників, які залишаються безправними перед величезною державною машиною.

Як уже зазначалося вище, стаття 61 Конституції України передбачає, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності.

А тому, якщо особі донараховані податки за дохід у вигляді додаткового блага, то банк не може продовжувати вимагати від неї стягнення заборгованості по кредиту, бо це буде подвійним виконанням зобов'язання (подвійною відповідальністю).

Причини таких дій кредиторів насправді обумовлені не законом, а правом сильного і елементарною жадібністю.

Відповідно до п.139.3.1 ПКУ « банки та небанківські фінансові установи, крім страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, корпоративних інвестиційних фондів та адміністраторів недержавних пенсійних фондів, визнають для оподаткування резерв, сформований у зв'язку із знеціненням (зменшенням корисності) активів згідно з вимогами між-

народних стандартів фінансової звітності з урахуванням вимог підпунктів 139.3.2-139.3.4 цього пункту».

Далі в п. 139.3.4 ПКУ зазначено : «Фінансовий результат до оподаткування зменшується [3]:

1) на суму списання активу, який відповідає ознакам, визначеним підпунктом 14.1.11 пункту 14.1 статті 14 цього Кодексу, у розмірі, що відшкодовується за рахунок тієї частини резерву, на яку збільшувався фінансовий результат до оподаткування у зв'язку з перевищенням над лімітом;

2) на суму списання у попередніх звітних періодах активу, який у звітному періоді набув ознак, визначених підпунктом 14.1.11 пункту 14.1 статті 14 цього Кодексу;

3) на суму зменшення витрат від розформування (зменшення) тієї частини резерву, на яку збільшувався фінансовий результат до оподаткування у зв'язку з перевищенням над лімітом;

4) на суму доходів (зменшення витрат) від погашення раніше списаної за рахунок резерву заборгованості, яка не відповідає ознакам, визначеним підпунктом 14.1.11 пункту 14.1 статті 14 цього Кодексу».

Таким чином, внаслідок списання прощеного боргу, розформовуючи резерви, сформовані відповідно до Постанови Національного Банку України «Про затвердження Порядку відшкодування банками України безнадійної заборгованості за рахунок резерву» від 01.06.2011 № 17211 [4], банки зменшують свої податкові зобов'язання, покладаючи їх сплату на боржників (п.164 ПКУ).

При цьому продовжують стягувати з боржників уже неіснуючі борги.

Звичайно, що у таких випадках боржник має можливість звернутися за захистом свого порушеного права до адміністративного суду з позовом про скасування податкового повідомлення-рішення.

Суди адміністративної юрисдикції значно частіше стають на сторону позичальників, про що свідчить, наприклад, рішення ВСУ від 16 вересня 2015 року по справі №21/1364a15, яким остаточно скасоване податкове повідомлення – рішення щодо стягнення з боржника податку з доходу за прощеним неустойкою.

Водночас в нормативних документах не передбачено повторного формування резервів фінансовою установою в разі, якщо суд відмовив ДФС у стягненні з фізичної особи податку на дохід.

Таким чином, великі кредитори по суті ухиляються від сплати податків.

Вважаю, що в таких випадках держава в першу чергу має захистити свої інтереси провівши тотальну перевірку такого способу зменшення податкових зобов'язань.

6. Висновки

Неоднозначність судової практики і небажання більшості судів вникати в суть питань щодо прощення боргу призводить до системного порушення прав громадян та несплати значних сум податків.

На думку автора, така ситуація не може тривати вічно, а з огляду на актуальність проблеми вона має бути вирішена шляхом висловлення Верховним Судом України правової позиції у цивільних та гос-

подарських справах, яка б упорядкувала відповідну судову практику.

Також автор вважає, що держава, яка, зокрема, виконує і фіскальні функції, через уповнова-

жені органи має нормативно упорядкувати вирішення питання щодо списання боргу, як виду коригування податкових зобов'язань фізичних і юридичних осіб.

Література

1. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 року № 192-19 [Текст]. – Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 18, № 19-20. – Ст. 132. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/192-19>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-15 [Текст]. – Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-17 [Текст]. – Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. Постанова Національного Банку України «Про затвердження Порядку відшкодування банками України безнадійної заборгованості за рахунок резерву» від 01.06.2011 № 172 [Текст]. – Реєстр. в Міністерстві юстиції України 17.06. 2011 р. за № 722/19460. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0722-11>
5. Лист ДФС України №925/6-99-99-17-03-03-15 від 19.01.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/66158.html>
6. Вісник податкової служби [Електронний ресурс]. – 2016. – № 30 (887). – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ru/issue/284>
7. Рішення Бориславського міського суду Львівської області по справі №2-289/11 від 07.02.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29200890>
8. Ухвала Київського районного суду м. Полтави по справі № 2-3333/10 від 13.04.2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65957264>
9. Ухвала Апеляційного суду Полтавської області по справі № 2-3333/10 від 25.05.2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66729432>
10. Ухвала Апеляційного суду Полтавської області по справі № 2-1841/05 від 20.02.2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64937251>
11. Ухвала Ленінського районного суду м. Полтави по справі № 2-1841/05 від 10.08.2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68268676>
12. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ по справі № 6-40809св14 від 28.01.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42541425>
13. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ по справі № 6-26155ск15 від 09.03.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56517270>
14. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ по справі № 6-27274ск15 від 13.01.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55077585>
15. Правила надання послуг поштового зв'язку [Текст]. – Кабінет Міністрів України, 2009. – № 270. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-%D0%BF>

Дата надходження рукопису 31.10.2017

Марченко Галина Іванівна, адвокат (Рада адвокатів Полтавської області), директор, ТОВ «Юридичні технології ЛТД», вул. Гоголя, 7, м. Полтава, Україна, 49044
Email: moskalets.galina@yandex.ua